

แนวทางปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ตามหลักสติปัฏฐาน ๔
สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งที่ ๓๑ วัดสุขสำราญ จังหวัดบุรีรัมย์
VIPASSANA MEDITATION PRACTICE MODEL BASE ON SATIPATTHANA 4
OF PROVINCE DHAMMA PRACTICE CENTER NO. 31
WAT SUKSUMRAN BURIRAM PROVINCE

โดย

พระศักดิ์สิทธิ์ พุทฺธปุตุโต (ศรีสุข)

คณะกรรมการควบคุมสารนิพนธ์

๑. ชื่อ พระครูศรีปัญญาวิกรม	ประธานกรรมการ
๒. ชื่อ พระครูใบฎีกาเวียง กิตติวัฒนโณ	กรรมการ
๓. ชื่อ รศ.ดร.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์	กรรมการ

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการสอบวัดคุณสมบัติ

รายวิชาสัมมนาหลักพุทธธรรม

ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๖๘

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน มีมาแต่ในสมัยพุทธกาล^๑ ในสมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ นิคมของชาวกुरु ชื่อว่ากัมมาสธัมมะ แคว้นกुरु พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งเรียกพระภิกษุทั้งหลาย มาตรัสเรื่องนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางเดียวเพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโศกะและปริเทวะเพื่อดับทุกและโทมนัส เพื่อบรรลุนิพพาน เพื่อทำให้แจ้งนิพพาน ทางนี้คือสติปัฏฐาน ๔ ได้แก่ ๑. พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสติสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ ๒. พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสติสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสได้ ๓. พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสติสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ ๔. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสติสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ^๒ พระปลัดธวัชชัย ชัตติรัตน์ พบว่า พัฒนาการของการปฏิบัติธรรมในครั้งพุทธกาลเริ่มจากการปฏิบัติแบบสมณะ ตามแนวคิดของสำนักปฏิบัติที่มีอยู่ก่อน ภายหลังพระพุทธเจ้าทรงพัฒนาจากแบบ สมณะ ขึ้นสู่แบบ วิปัสสนา อันเป็นแนวทางปฏิบัติตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบ เป็นการปฏิบัติที่ถูกต้องและเป็นไปเพื่อการเข้าถึงพระนิพพาน ส่วนรูปแบบการปฏิบัติธรรมในสมัยพุทธกาลนั้น พระพุทธเจ้าทรงนำหลักการปฏิบัติธรรมที่ทรงค้นพบนำมาสั่งสอน มาปรับให้มีความเหมาะสมกับกาล สถานที่ จริต หรือทิวทัศน์ของผู้ปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพอันสูงสุดอย่างแท้จริง

การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานในประเทศไทย^๓ พระมหายงยุทธ ธีรธมฺโม พบว่าสมัยสุโขทัยมีการปฏิบัติสมถและวิปัสสนากรรมฐาน มีเป้าหมายเพื่อเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตได้รับอภินิพพานจากลังkawงศ์ สมัยอยุธยา มีการปฏิบัติสมถกรรมฐาน มีลักษณะเด่นคือใช้สมาธิรักษาตนให้รอดพ้นจาก

^๑ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐ พระสุตตันตปิฎกเล่มที่ ๒ (ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) ที่ชนิกาย มหาวรรค มหาสติปัฏฐานสูตร ว่าด้วยการเจริญสติปัฏฐานสูตร สูตรใหญ่

^๒ พระปลัดธวัชชัย ชัตติรัตน์ รูปแบบการปฏิบัติธรรมในสมัยพุทธกาล

^๓ พระมหายงยุทธ ธีรธมฺโม รูปแบบการปฏิบัติกรรมฐานและการประยุกต์ใช้ในสังคมไทย

อันตรายและบรรเทาภัยพิบัติ สมัยธนบุรีมีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ใช้กรรมฐานเพื่อพัฒนาจิตใจให้องกาม ในช่วงตอนกลางรัตนโกสินทร์ อาศัยกรรมฐานเพื่อหลอมรวมความสามัคคีของคนภายในชาติและสร้างชาตินิยม รัตนโกสินทร์ในช่วง รัชกาลที่ ๖-๘ เป็นระยะการพัฒนาวิปัสสนาธุระแบบธรรมยุตเพื่อพัฒนาจิตใจจนเป็นที่แพร่หลายใน ภาคอีสานของไทย ในสมัยรัชกาลที่ ๙ กรรมฐานได้พัฒนาไปในหลายรูปแบบแผ่ออกไปในวงกว้างด้วย เทคโนโลยี ทำให้ง่ายต่อการเข้าถึงและสังคมไทยยังเปิดกว้างในเรื่องดังกล่าว สอดคล้องกับงานวิจัย ของ“พระมหาวุฒิชัย วุฑฒิชโย พบว่ารูปแบบการพัฒนาจิตของกรรมฐาน ๕ สายในสังคมไทย ๑) สาย พุทโธ ใช้วิธีการภาวนาในระดับสมถะและพิจารณาธาตุขันธ์ในระดับวิปัสสนา เป็นการปฏิบัติแบบเข้มข้น ๒) สายอาณานิสิตใช้หลักอาณานิสิต ๑๖ ขั้น เป็นการปฏิบัติแบบพื้นฐานและแบบเข้มข้น ๓) สาย พองหนอ-ยุบหนอ ใช้หลักสติปัฏฐาน เน้นดูอาการพองยุบของท้อง เป็นการปฏิบัติแบบเข้มข้นอย่างมี แบบแผน ๔) สายรูปนาม ใช้หลักสติปัฏฐานโดยเน้นอิริยาบถ ๔ เป็นการปฏิบัติแบบเข้มข้น และ ๕) สาย สัมมาสัมมาอะระหัง ใช้นิมิตและคำภาวนาเป็นการปฏิบัติแบบทั่วไปและแบบเข้มข้น ซึ่งรูปแบบของการ พัฒนาจิตของกรรมฐานทั้ง ๕ สาย มีต้นกำเนิดในพุทธศตวรรษที่ ๒๕ มีรูปแบบการปฏิบัติที่สอดคล้อง กับหลักปฏิบัติในคัมภีร์ และมุ่งเป้าหมายไปสู่การบรรลุมรรคผลนิพพานเช่นเดียวกัน

การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดบุรีรัมย์ โดยระเบียบมหา เณรสมาคม ว่าด้วยการส่งเสริมสำนักปฏิบัติธรรมแห่งคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๖๗ ได้มีการปรับปรุงว่าด้วย สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดให้มีความเหมาะสม สอดคล้องกับนโยบายและสถานการณ์ในปัจจุบัน ประกอบกับมติคณะกรรมการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมแห่งคณะสงฆ์ (มหานิกาย) และมติของมหาเถร สมาคม ครั้งที่ ๔/๒๕๖๘ ได้แต่งตั้งคณะกรรมการส่งเสริมสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดบุรีรัมย์ (มหานิกาย) เมื่อวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๘ โดยทางคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์และสำนักงาน พระพุทธศาสนาจังหวัดบุรีรัมย์ ได้เริ่มดำเนินการตามนโยบายและข้อกำหนดต่างๆ ผ่านทางคณะกรรมการ ส่งเสริมสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดบุรีรัมย์ ไปยังสำนักปฏิบัติธรรมของทางจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งใน ปัจจุบันจังหวัดบุรีรัมย์มีสำนักปฏิบัติธรรมรวมเป็นจำนวนทั้งสิ้น ๘๓ แห่ง ให้ดำเนิน

การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งที่ ๓๑ วัดสุขสำราญ อำเภอนิคมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ โดยในปี ๒๕๘๗ คณะชาวบ้านจากอำเภอราศีไศล จังหวัด ศรีสะเกษ อพยพถิ่นฐานเดินทางข้ามเขาพนมรุ้งและจัดตั้งเป็นชุมชนชื่อ บ้านโคกหัวเสือ พร้อมกันนี้ได้ ถวายที่ดิน ที่บริเวณท้ายหมู่บ้าน เพื่อให้สร้างเป็นวัด ชื่อว่าวัดสุขสำราญ ให้เป็นศูนย์รวมที่ยึดเหนี่ยว ของชาวบ้าน ต่อมาจึงได้รับอนุญาต อย่างเป็นทางการตามหนังสือให้สร้างวัดเลขที่ ๑๔/๒๕๑๑

๔ พระมหาวุฒิชัย วุฑฒิชโย การศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการพัฒนาจิตของกรรมฐาน ๕ สายในสังคมไทย

อนุญาตให้สร้างวัดตั้งแต่วันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๑ ออกโดยกรมการศาสนา โดยวัดสุขสำราญ มีพื้นที่สำหรับทำกิจกรรมอยู่ ๒ ฝั่ง คือพื้นที่ฝั่งวัดสุขสำราญจำนวน ๑๑ ไร่ ประกอบด้วย วิหาร ศาลา การเปรียญ อุโบสถ อาคารศาลารวม กุฏิสงฆ์ อาคารสำนักงานเจ้าคณะอำเภอเฉลิมพระเกียรติ ส่วนอีกฝั่งใช้สำหรับปฏิบัติธรรม สวนธรรมโคกระกา มีพื้นที่จำนวน ๑๘ ไร่ ประกอบด้วย ศาลาปฏิบัติธรรมจำนวน ๓ หลัง กุฏิพักรวมกุฏิเดี่ยว ๒๒ หลัง โรงฉัน ห้องน้ำ สระเก็บน้ำ ปัจจุบัน ทางสวนธรรมโคกระกา วัดสุขสำราญ จัดให้มีกิจกรรมมีคอร์สสำหรับปฏิบัติธรรมวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ โดยมีพระวิปัสสนาจารย์ ๒รูป คือ พระครูภาวนาวิหารธรรม วิ. และพระครูภาวนาเมธาภิรม วิ. ที่ได้รับการถ่ายทอดสอนการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน โดยตรงจากพระอาจารย์ ดร. ภัทนต์ อาสภมหาเถระ จัฒมาจริยะ อัครมหากรรมฐานาจริยะ โดยตรงที่สำนักวิปัสสนาวิเวกาศรม จังหวัดชลบุรี เป็นการเรียนรู้ ผูกสติเพื่อกำหนดรู้ใน กาย เวทนา จิต ธรรม ได้แก่การตั้งสติให้พิจารณากาย ให้รู้ตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงกาย การตั้งสติให้พิจารณาเวทนา ให้รู้ตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงเวทนา การตั้งสติพิจารณาจิตให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงจิต การตั้งสติพิจารณาธรรม ให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงธรรม ซึ่งมีหน่วยงานราชการต่างๆหลายหน่วยงาน เช่น โรงเรียนวัดสุขสำราญ โรงพยาบาลบุรีรัมย์ ทหาร ตำรวจ และองค์กรต่างๆในอำเภอยายรัมย์พัฒนา จังหวัดบุรีรัมย์ ได้เข้ามาฝึกปฏิบัติธรรม ซึ่งทำให้ได้รับความรู้ และความเข้าใจในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามหลักสติปัฏฐาน ๔ รวมถึงได้รับผลบุญที่เกิดจากการเข้าปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ด้วย

ปัจจุบันมีสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดหลายสำนักได้อบรมหลักสูตรต่างๆ เพื่อสอนการปฏิบัติกันอย่างแพร่หลาย แต่ที่พบส่วนมากคือในหลักสูตรยังไม่มีความชัดเจนเพียงพอ เกิดปัญหาและมีความคิดที่ไม่ถูกต้องในการปฏิบัติ เป็นเหตุให้เกิดความไม่มั่นใจ เคลือบแคลงสงสัยในแนวทางปฏิบัติ จากความสำคัญดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้วิจัยมองเห็นสภาพของปัญหา ประกอบกับปัจจุบันทางคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์และทางสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดบุรีรัมย์ ได้จัดตั้งคณะกรรมการส่งเสริมสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อสนับสนุนการทำงานของสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัด ให้มีความสอดคล้องและเป็นไปตามนโยบายของทางมหาเถรสมาคม โดยผู้วิจัยจะเน้นแสวงหาคำตอบในส่วนของการเผยแผ่และการปฏิบัติธรรม จึงได้ทำการวิจัยเรื่อง “แนวทางปฏิบัติวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งที่ ๓๑ วัดสุขสำราญ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ “ เพื่อที่จะให้เป็นไปตามนโยบายของทางมหาเถรสมาคม และไขข้อความเคลือบแคลงสงสัยในประเด็นต่างๆ ให้มีความกระจ่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมองค์ความรู้ใหม่ที่จะเป็นข้อมูลในเชิงวิชาการและความเป็นปัจจัยสำคัญ อันจะเป็นประโยชน์ต่อความก้าวหน้าจากการปฏิบัติธรรมวิปัสสนากัมมัฏฐาน สืบต่อไป

๑.๒) คำถามในงานวิจัย

๑.๒.๑ แนวทางการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ตามหลักสติปัฏฐาน ๔ สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งที่ ๓๑ วัดสุขสำราญ จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นอย่างไร

๑.๒.๒ นำเสนอแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนา ตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งที่ ๓๑ วัดสุขสำราญ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นอย่างไร

๑.๓) วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๓.๑ เพื่อศึกษาแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ตามหลักสติปัฏฐาน ๔ สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งที่ ๓๑ วัดสุขสำราญ จังหวัดบุรีรัมย์

๑.๓.๒ เพื่อนำเสนอแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนา ตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งที่ ๓๑ วัดสุขสำราญ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์

๑.๔) ขอบเขตของงานวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเอกสาร

๑. เอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙ คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเศษ

๒. เอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ งานวิจัย เอกสาร ตำรา หนังสือ วิทยานิพนธ์ และบทความทางวิชาการ ที่เป็นผลงานของผู้เชี่ยวชาญ และนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการศึกษาเฉพาะประเด็นเรื่องแนวทางปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ตามหลักสติปัฏฐาน ๔ สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งที่ ๓๑ วัดสุขสำราญ จังหวัดบุรีรัมย์ และนำเสนอแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งที่ ๓๑ วัดสุขสำราญ ตำบลยายแยมวัฒนา อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลหลัก

๑. ผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยกำหนดขอบเขตของผู้ให้สัมภาษณ์ เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์และนำเสนอมี ๓ กลุ่ม คือ (๑) พระสงฆ์ที่เข้าร่วมปฏิบัติธรรม ๑๐ รูป (๒) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการปฏิบัติธรรม พระวิปัสสนาจารย์ ๑ รูป ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก ๑ ท่าน (๓) กลุ่มผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม ได้แก่

แม่ชี ๒ คน โยคีผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม ๑๐ คน ผู้นำ/ชาวบ้านในชุมชนที่ได้เข้าร่วมปฏิบัติธรรมรวม ๑๐ คน

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านพื้นที่

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในการทำวิจัยครั้งนี้คือ สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งที่ ๓๑ วัดสุขสำราญ ตำบลยายแถมวัฒนา อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์

๑.๔.๕ ขอบเขตด้านระยะเวลา

(ภายหลังจากรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นผ่านแล้ว)

๑.๕) นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ แนวทางปฏิบัติ หมายถึง การนำเอาหลักธรรมคำสอนของทางพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน หรือในขณะที่เข้าฝึกปฏิบัติธรรม โดยมุ่งเน้นการฝึกสติ สมาธิ และปัญญา และคุณธรรม เพื่อบรรลุถึงความสงบ ความเข้าใจในธรรมชาติของตน พัฒนาจิตใจและปัญญาของตนเองให้เกิดความเจริญในธรรม สามารถเข้าถึงหนทางแห่งการดับทุกข์ได้

๑.๕.๒ วิปัสสนา หมายถึง การใช้อารมณ์อันเป็นฐานที่ตั้งแห่งการฝึกอบรมจิต เพื่อให้จิตเกิดความสงบ สมาธิแก่กล้า จนกระทั่งเกิดปัญญาเห็นแจ้งในสภาวธรรมของเบญจขันธ์ ว่ามีรูปกับนาม ที่ปรากฏทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เป็น รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส จิตล้วนเป็นไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทั้งสิ้นการปฏิบัติให้มากแล้ว จะทำให้ผู้เจริญให้มาก ละสังโยชน สิ้นกิเลสและอาสวะได้

๑.๕.๓ สติปัฏฐาน ๔ หมายถึง ธรรมอันเป็นที่ตั้งของสติ ข้อปฏิบัติมีสติเป็นประธาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลาย ให้รู้เห็นเท่าทันตามความเป็นจริงคือ ตามที่สิ่งนั้นๆ มันเป็นอย่างมัน การมีสติกำกับดูสิ่งต่างๆ และความเป็นไปทั้งหลาย โดยรู้เท่าทันตามสภาวะของมัน ไม่ถูกครอบงำด้วยความยินดียินร้าย ที่ทำให้มองเห็นเพี้ยนไปตามอำนาจของกิเลส มีหลักพิจารณาอยู่ ๔ อย่างคือ ๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ๓) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ๔) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน. มุ่งกำจัดกิเลส ละสังโยชน และกำจัดอาสวะให้สิ้นไป จนได้ถึงการบรรลุธรรมได้

๑.๕.๔ สำนักปฏิบัติธรรม หมายถึง สถานที่ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางในการฝึกฝนอบรมด้านการปฏิบัติธรรม ได้แก่ การปฏิบัติกัมมัฏฐาน การเจริญสติ การทำสมาธิ หรือการเรียนรู้พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา และเป็นสถานที่เอื้ออำนวยต่อการทำความสงบของจิตใจ ใช้ชีวิตตามหลักธรรมคำสั่งสอนในระยะเวลาหนึ่ง มีพระภิกษุสงฆ์ ผู้มีประสบการณ์ คอยให้คำชี้แนะ ถ่ายทอดประสบการณ์และนำพาการปฏิบัติ

๑.๕.๕ กัมมัฏฐาน หมายถึง เป็นที่ตั้งแห่งการทำงานของจิต หรือที่ให้จิตทำงาน อุบายในการฝึกอบรมจิต ซึ่งมีวิธีฝึกอยู่ ๒ วิธี คือ สมถกัมมัฏฐาน ๑ วิปัสสนากัมมัฏฐาน ๑

๑.๖) ประโยชน์ที่จะได้รับจากงานวิจัย

๑.๖.๑ ได้ทราบแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ตามหลักสติปัฏฐาน ๔ สำนักปฏิบัติธรรมแห่งที่ ๓๑ วัดสุขสำราญ จังหวัดบุรีรัมย์

๑.๖.๒ ได้เสนอแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนา ตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ของสำนักปฏิบัติธรรมแห่งที่ ๓๑ วัดสุขสำราญ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วิปัสสนากัมมัฏฐาน คือการฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ในการฝึกอบรมเจริญปัญญา อันเป็นเครื่องทำลายกิเลส ทำให้เกิดความเห็นแจ้ง รู้ชัดสิ่งทั้งหลายตรงต่อสภาวะของมัน ให้เข้าใจตามความเป็นจริง ว่ามันเป็นของมันเอง ไม่ใช่เห็นตามที่เรานึกคิดปรุงแต่ง ให้มันเป็นไปด้วยความชอบ

๒.๑ หลักการ และแนวทางปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ในคำภีร์
พระพุทธศาสนาเถรวาท

พิมพ์เนื้อหา...

๒.๑.๑ ความหมายของวิปัสสนา

พิมพ์เนื้อหา...

๒.๑.๒ หลักการปฏิบัติวิปัสสนา

พิมพ์เนื้อหา...

๒.๑.๓ มหาสติปัฏฐานสูตร

พิมพ์เนื้อหา...

๒.๑.๔ ประเภทของสมณะภavanaและวิปัสสนาภavanaในพระไตรปิฎก

พิมพ์เนื้อหา

๒.๑.๕ วิธีการปฏิบัติวิปัสสนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

พิมพ์เนื้อหา...

๒.๑.๖ สรุป

พิมพ์เนื้อหา

๒.๒ หลักการ และแนวทางปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามหลักสติปัฏฐาน ๔ สำนักปฏิบัติ
ธรรมแห่งที่ ๓๑ วัดสุขสำราญ ตำบล.ยายแยมวัฒนา อำเภอ.เฉลิมพระเกียรติ จังหวัด.บุรีรัมย์

๒.๒.๑ ประวัติความเป็นมา..

ประวัติความเป็นมา..

๒.๒.๒ เนื้อหาในส่วนของ ภาคปริยัติเพื่อการปฏิบัติ

พิมพ์เนื้อหา...

๒.๒.๓ รูปแบบของการปฏิบัติ

พิมพ์เนื้อหา...

๒.๒.๔ วิธีการของการปฏิบัติ

พิมพ์เนื้อหา...

๒.๒.๕ สรุป

พิมพ์เนื้อหา...

๒.๓ ทบทวนงานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

จากการวิจัย “รูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ของสำนักปฏิบัติธรรมแห่งที่ ๓๑ วัดสุขสำราญ จังหวัดบุรีรัมย์” ในเบื้องต้นผู้วิจัยได้ทบทวนงานวิจัย และเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยศึกษาข้อมูลที่เป็นหลักฐานจาก พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อุนฎีกา ปกรณ์วิเสส คัมภีร์วิสุทธิมรรค และจากเอกสารที่ผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้ศึกษาเผยแพร่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ดังนี้

๒.๓.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นางพิมพ์วรา ทิพย์บุลสิทธิ์ ได้วิจัยเรื่อง “กระบวนการส่งเสริมวิริยนิทรีในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา” ผลการวิจัยพบว่า วิริยนิทรี ความเพียรเป็นใหญ่ เป็นการปรารภความเพียรทางใจ ซึ่งองค์ธรรม คือ วิริยเจตสิก หลักธรรมที่เกี่ยวพันวิริยนิทรี คือ โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา คือ การอบรมปัญญาด้วยการกำหนดรู้ใน รูป-นาม ตามความเป็นจริง องค์ธรรมคือ ปัญญาเจตสิก การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา แบ่งเป็น ๒ แบบ คือ สมถานิก และแบบวิปัสสนาภาวนิก เพื่อให้เห็นแจ้งในอริยสัจ เพื่อการบรรลุมรรค ผล และพระนิพพาน ตามลำดับ

พระสมโภชน์ โสภณสีโล (รสฟุ้ง) ได้วิจัยเรื่อง “กระบวนการส่งเสริมการบรรลุธรรมแบบสัทธานุสारी” ผลการวิจัยพบว่า การบรรลุธรรมแบบสัทธานุสारी คือ ผู้ปฏิบัติที่มีสัทธินทรีย์แก่กล้า เป็นผู้บรรลุโสดาปัตติมรรค เปลี่ยนสภาวะจากปุถุชนมาเป็นอริยชน ท่านผู้นี้ถ้าบรรลุผลแล้วกลายเป็นสัทธาวิมุต การส่งเสริมการบรรลุธรรมแบบสัทธานุสारी คือ การส่งเสริมวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา โดยการสอนให้เป็นผู้มีสติ คบหากัลยาณมิตร ปรับอินทรีให้เสมอกัน แล้วให้เพียรพิจารณากำหนดดูกายกับดูใจของตนเองตามความเป็นจริง

พระครูพิพิธสารคุณ (เกษม คมภิโร) ได้วิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างศรัทธาในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามหลักสติปัฏฐาน ๔ กรณีศึกษาวัดบ้านกระทิง ต.หินโคน อ.ลำปลายมาศ จ.

บุรีรัมย์ การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔ คือ กระบวนการพัฒนาจิตให้รู้ความเป็นจริงตามลักษณะปรากฏของรูป-นาม ซึ่งตกอยู่ในไตรลักษณ์ มีอารมณ์ซึ่งเป็นภูมิของการเพ่งพิจารณาที่เรียกว่าวิปัสสนาภูมิ ๖ คือ ขั้น ๕ อายุตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ ปฏิจจนูปบาท และอริยสัจ ๔ ส่วนวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ได้แก่ ๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ๓) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ๔) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน โดยมีเครื่องมือสำคัญ คือ ความเพียรต่อเนื่อง สัมปชัญญะ และสติสำหรับการกำหนดรู้รูป-นาม ให้เห็นความเป็นไตรลักษณ์

พระครูปลัดสัมพิพัฒนธรรมาจารย์ (นิรันดร์ อภิบุญโญ) ได้วิจัยเรื่อง “การส่งเสริมความสำเร็จในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสัปปายะวิธี” ผลการศึกษาค้นคว้าวิจัยคือ การปฏิบัติวิปัสสนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้แก่ การตั้งสติพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง ได้แก่ ๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ๓) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ๔) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสัปปายะวิธี ประกอบด้วย ๑) ผู้ปฏิบัติต้องเป็นผู้ไม่มีกิเลส ๒) ไม่ปล่อยวันเวลาให้ล่วงไป ๓) ไม่คลุกคลีกับหมู่คณะ ๔) ได้ฟังธรรม ๕) ฉลาดในการเข้า-ออก สมาธิ ๖) เป็นผู้กระทำให้ติดต่อกับสิ่งที่ตนปฏิบัติ ๗) เพิ่มกำลังอินทรีย์ให้แก่กล้า ๘) อาศัยวิธีการเป็นที่สบาย

นางสาวครินรัตน์ ชิตะธรรมสิทธิ์ ได้วิจัยเรื่อง “กระบวนการเจริญอินทรีย์ ๕ ในโพธิปักชยธรรมเพื่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน” ผลการศึกษาค้นคว้าวิจัยพบว่า โพธิปักชยธรรม ๓๗ ประการเป็นธรรมไปเพื่อความตรัสรู้มีสติปัฏฐาน ๔ สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ และมรรคมรรค ๘ ส่วนอินทรีย์ หมายถึง ความเป็นใหญ่ในหน้าที่ตน มี ๕ ประเภท คือ ๑) สัทธินทรีย์ คือ อินทรีย์ที่เป็นใหญ่ในความเชื่อ เป็นความเชื่ออันประกอบด้วยเหตุผล ๒) วิริยอินทรีย์ คือ อินทรีย์ที่เป็นใหญ่ในความเพียร และในการอบรมจิตให้บริสุทธิ์จากกิเลส ๓) สตินทรีย์ คือ อินทรีย์ที่เป็นใหญ่ในการระลึกได้ เป็นผู้ไม่สติไม่หลงลืมพลั้งเผลอ ๔) สมาธินทรีย์ คือ อินทรีย์ที่เป็นใหญ่ในสมาธิ เป็นจิตตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งโดยเฉพาะ ๕) ปัญญินทรีย์ คือ อินทรีย์ที่เป็นใหญ่ในปัญญา สามารถรู้แจ้งแทงตลอดตามที่เป็นจริง ส่วนหลักการปรับอินทรีย์เสมอกันเป็นคู่ๆ คือ การปรับศรัทธาให้เสมอกับปัญญา และปรับปัญญาให้เสมอกับศรัทธา ปรับวิริยะให้เสมอกับสมาธิ และปรับสมาธิให้เสมอกับวิริยะ ส่วนสตินั้น ยังมีมากเท่าไรก็ยิ่งดี

พระสุมารท สมภาโร (สังข์ทอง) ได้วิจัยเรื่อง “กระบวนการส่งเสริมการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาของสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสุมมหาเถระ)” ผลการศึกษาค้นคว้าวิจัยจะพบว่าการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เป็นการพัฒนาจิตขั้นสูงเพื่อทำลายโลภะ โทสะ โมหะ โดยการสติปัญญาเพ่งพิจารณาสภาวธรรม ให้เห็นความเป็นจริงคือไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จนจิตเข้าสู่มรรคญาณ ผลญาณ ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา การส่งเสริมการปฏิบัติวิปัสสนา

พระปลัดสมภาร สมภาโร (ทวิรัตน์) ได้วิจัยเรื่อง “การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเพื่อส่งผลต่อการพัฒนาสุขภาพจิตของบุคคล” ผลการศึกษาวีจยจะพบว่า หลักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในมหาสติปัฏฐานเถรวาท มีจุดมุ่งหมายสูงสุดเพื่อให้แจ้งพระนิพพาน โดยมี ๔ วิธี คือ ๑) การพิจารณาเห็นกายในกาย ๒) การพิจารณาเวทนาในเวทนา ๓) การพิจารณาเห็นจิตในจิต ๔) การพิจารณาเห็นธรรมในธรรม มีความเพียร มีสติสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ แนวคิดจิตวิทยาในยุคปัจจุบันมุ่งหาวิธีบรรเทาโรคทางจิตเวช เช่น แนวคิดวิทยาเชิงบวก การศึกษาหลักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแบบ ฟอง-ยุบ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ พบว่าเป็นไปตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร พระสูตรต้นปิฎก เล่มที่ ๑๐, ๑๒, ๑๙ และตรงกับเนื้อหาของคัมภีร์วิสุทธิมรรค

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) ได้ให้ทัศนะไว้ในหนังสือ “มหาสติปัฏฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน” พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ. ๙ ,M.A., Ph.D.) ตรวจชำระ พระคันธसारกิจวงศ์ แปลและเรียบเรียง คำว่า สติปัฏฐาน มาจาก สติ คือ การระลึกรู้ ปฏฐาน คือ เข้าไปตั้งไว้ สติปัฏฐาน หมายถึง การระลึกรู้ที่เข้าไปตั้งไว้ในกองรูป เวทนา จิต และสภาวะธรรม อีกนัยหนึ่ง หมายถึง การระลึกรู้อย่างมั่นคงในกองรูป เวทนา จิต และสภาวะธรรม สติปัฏฐานมีความหมาย ๓ ประการ คือ ๑) ที่ตั้งของสติ หมายถึง อารมณ์ของสติ ๔ ประเภท ได้แก่ กองรูป เวทนา จิต และสภาวะธรรม ๒) สภาวะที่พึงตั้งไว้ด้วยสติ หมายถึง การล่องความยินดียินร้าย และ๓) สติที่ตั้งไว้นั้น เข้าไป , แล่นไป , มั่นคง

พระอาจารย์ ดร. ภัทพันธุ์ อาสภเถระ ได้ให้ทัศนะไว้ในหนังสือ “การปฏิบัติวิปัสสนา
กัมมัฏฐานตามหลักสติปัฏฐาน ๔” เรียบเรียงโดย พระมหาอเทน ปัญญาปริทัตต์ หัวใจสติปัฏฐาน ๔

สติปัฏฐาน ๔ คือ ๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ๓) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน สติปัฏฐานทั้ง ๔ หลักนั้น มีองค์ประกอบหรือมีหัวใจสำคัญที่ขาดไม่ได้ เป็นเครื่องบรูทางไปสู่ความสำเร็จแห่งการปฏิบัติ องค์ประกอบหรือหัวใจสติปัฏฐาน ๔ นั้น คือ อาตปปี สมปะชาโน สติมา ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เป็นความไพเราะทางภาษามคธ เรียกว่า สุขุขจารณธรรม คือพูดคั่นหยุดคั่นปาก พูดง่ายให้เข้าใจดี หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วาจาสิทธิฐานะ คือมีวาจาສລະສลวย การที่ทรงแสดงไว้นั้นเป็นเทศนานัยโวหารทางปริยัติ ซึ่งตรัสไว้โดยอ้อม ในส่วนที่เป็นปริยัตินั้น มีการจำแนกแจกแจงองค์ประกอบนั้นออกไปตามลำดับ คือ อาตปปี เป็น วิริยเจตสิก สมปะชาตนะ เป็น ปัญญินทรีย์เจตสิก และสติมา เป็น สติเจตสิก

พระพุทธโฆสเถระ ได้รจนาไว้ในหนังสือ “คัมภีร์วิสุทธิมรรค” สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาสภมหาเถระ) แปลและเรียบเรียง ในปริเฉทที่ ๒๒ ญาณทัสสนวิสุทธินิเทศ อานุภาพของมรรคญาณ ๑ ความที่มรรคมีโพธิปักขิยธรรม ๓๗ บริบูรณ์ หมายถึง ความบริบูรณ์ของโพธิปักขิยธรรมทั้งหลาย ซึ่งธรรมทั้งหลาย ๓๗ คือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อธิบาธ ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ สติปัฏฐาน ๔ ในโพธิปักขิยธรรมทั้งหลายนั้นชื่อว่า ปุฏฐาน เพราะรุดแล่นเข้าไปตั้งอยู่ในอารมณ์ทั้งหลาย สตินั้นแหละเป็นปุฏฐาน ชื่อ สติปัฏฐาน แต่ทว่า สติ นั้นจำแนกโดยส่วน ๔ เพราะดำเนินไป ด้วยการถือโดยอาการว่า ไม่งาม เป็นทุกข์ ไม่เที่ยง และเป็นอนัตตา และด้วยการทำกิจให้สำเร็จในการละเสียซึ่งความสำคัญ วางาม ว่าเป็นสุข ว่าเป็นเที่ยง ว่าเป็นอนัตตา ในกาย ในเวทนา ในจิต และในธรรม เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า สติปัฏฐาน ๔

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิเถระ) ได้ให้ทัศนะไว้ในหนังสือ “เดือนสติผู้ปฏิบัติธรรมและการเจริญสติปัฏฐาน ๔ การเจริญสติปัฏฐาน ๔ คือ การเจริญวิปัสสนากรรมฐานนั่นเอง อารมณ์ของวิปัสสนากรรมฐาน ได้แก่ วิปัสสนาภูมิทั้ง ๖ ได้แก่ ๑) ชันธ ๕ ๒) आयตนะ ๑๒ ๓) ธาตุ ๑๘ ๔) อินทรีย์ ๒๒ ๕) อริยสัจ ๔ ๖) ปฏิจจสมุทปะบาท ๑๒ ย่อให้สั้น ได้แก่ รูปกับนาม โดยรูป-นามนี้เกิดที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และกิเลสที่เกิดที่ตรงนี้ เช่น เวลาดตาเห็นรูป รูปนามเกิดแล้ว สีเป็นรูป เห็นเป็นนาม ถ้าเห็นรูปดีชอบใจ เป็นโลภะ เห็นรูปไม่ดี ไม่ชอบใจ เป็นโทสะ เห็นแล้วเฉยๆ ไม่มีสติกำหนดรู้ เป็นโมหะ ทางหูเหมือนกัน เช่น เสียงเป็นรูป หูเป็นรูป ได้ยินเป็นนาม ได้ยินเสียงเพราะชอบใจเป็นโลภะ ได้ยินเสียงไม่เพราะ ไม่ชอบใจ เป็นโทสะ ได้ยินเสียงแล้วใจเฉยๆ และไม่มีสติกำหนดรู้เป็นโมหะ ทางจมูก ลิ้น กายใจ ทางจมูก ลิ้น กายใจ ก็เป็นรูปนาม และเป็นเหตุให้ โลภะ โทสะ โมหะเกิดขึ้นในทำนองเดียวกันนี้ ตามธรรมดาของชาวโลกทุกๆ ไปแล้ว เวลาจะดับไฟต้องเอาน้ำไปสาดหรือเทลงตรงไฟไหม้นั้น จึงดับได้ เช่น ไฟกำลังไหม้บ้าน ต้องเอาน้ำไปเทรดที่บ้านนั้น ไฟจึงจะดับได้ฉันใดผู้ที่ดับกิเลส ก็ฉันนั้น กิเลสเกิดทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็ให้ดับกิเลสตรงที่ ตา หู เป็นต้นนั้นเช่นกัน วิธีที่จะดับได้นั้น ต้องพร้อมด้วยองค์ ๓ คือ ๑) อาตปปี มีความเพียรเผากิเลสให้ร้อนทั่ว ได้แก่

หมั่นขยันทำกรรมฐานมิให้เกอด ๒) สติมา มีสติกำหนดรูปนามอยู่เสมอ ๓) สัมปชาโน มีสัมปชัญญะ คือ รู้รูปนามอยู่ทุกๆขณะ เมื่อปฏิบัติถูกต้องตามองค์เช่นนี้ ติดต่อกันไปภายใน ๗ วัน ๑๕ วัน ๑ เดือน หรือ ๒ เดือน เป็นต้น จึงจะสามารถละกิเลสคือ ความโลภ ความโกรธ และความหลง ได้

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสम्मหาเถระ) ได้ให้ทัศนะไว้ในหนังสือ “อริยวังสปฏิปทา ปฏิปทาอันเป็นวงศ์แห่งพระอริยเจ้า” อธิบายว่า เมื่อเจริญสัมมปปธาน ๔ ชื่อว่า เจริญอิทธิบาท ๔ คือฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา เมื่อเจริญอิทธิบาท ๔ ชื่อว่าเจริญอินทรีย์ ๕ คือ สันธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สติพละ สมาธิพละ ปัญญาพละ ๕ ชื่อว่าเจริญโพชฌงค์ ๗ ชื่อว่าได้เจริญมรรคมืองค์ ๘ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ จึงกล่าวได้ว่า ในทุกขณะที่ผู้ปฏิบัติธรรมเจริญสติปัฏฐาน ๔ เท่ากับเจริญโพธิปักขิยธรรมไปพร้อมกันด้วย

พระราชสิทธิมนี วิ. , ดร. ได้ให้ทัศนะไว้ในรายงานวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและวิธีการสอบอารมณ์ตามแนวสติปัฏฐาน ๔” ผลการศึกษาวิเคราะห์ปรากฏว่ารูปแบบการสอนวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ของสถาบันวิปัสสนาธุระ นั้นมีเนื้อหาและโครงสร้างหลักการสอนที่ตรงกันกับพระไตรปิฎก และดำเนินการสอนและการสอบอารมณ์ ประกอบด้วย ภาคอุทเทส ภาคอุทเทส ภาคนิทเทส และภาคอาณิสส ในทางเทคนิคการสอนวิปัสสนานั้น รายละเอียดมีแตกต่างกันไปบ้างเพื่อให้เหมาะสมกับคุณลักษณะของผู้สอนและผู้เรียนในปัจจุบัน ประยุกต์จากวิธีการกำหนดหายใจเข้าออก เป็นการกำหนดรู้การพอง-ยุบที่หน้าท้อง พระวิปัสสนาจารย์ หรือผู้สอบอารมณ์ จะใช้การสังเกต สัมภาษณ์ โยคีผู้ปฏิบัติตามโครงสร้างสติปัฏฐาน ๔ โดยเน้นการถามในส่วนหัวข้อวิปัสสนาล้วนคือ อิริยาปถบรรพะ สัมปชัญญะบรรพะ ธาตุมนสิการบรรพะ และใช้การอนุมานจากองค์ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์สภาวะธรรมจริงของผู้ปฏิบัติโดยวัดผลการปฏิบัติด้วยคสพสญาณ ซึ่งมีระบุอยู่ในปัญญาญาณ ๗๓ ประเภทในพระไตรปิฎก จากการศึกษาแล้วยังพบข้อมูลจากตัวอย่างการวิจัยว่าผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ของสถาบันวิปัสสนาธุระสามารถเจริญวิปัสสนาญาณขึ้นได้ตามลำดับ ซึ่งตรงกับอาณิสสของสติปัฏฐานสูตรดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางสายเดียวเพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะเพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุฉะระธรรม เพื่อทำให้แจ้งนิพพานทางนี้คือ สติปัฏฐาน ๔

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้ให้ทัศนะไว้ในหนังสือเรื่อง “สติปัฏฐาน ๔” ได้อธิบายว่าเป็นฐานะเป็นเครื่องมือหรือเป็นฝักฝ่ายแห่งโพธินี้ พุดกันมาตามลำดับ ตั้งแต่ฆราวาสธรรม ๔ อิทธิบาท ๔ สัมมปปธาน ๔ แล้วก็มาถึงสติปัฏฐาน ๔ คูกันในฐานะเป็นเครื่องมือทั้งนั้น ก็เป็นเครื่องมือที่ใช้ต่างกัน เหมือนเครื่องมือที่เรามีๆกันอยู่ในบ้านเรือน เมื่อเรียกชื่อต่างกันตามปกติก็ใช้ในความมุ่งหมายที่ต่างกัน สติปัฏฐาน ว่ากันตามตัวหนังสือแท้ๆก็แปลว่า การตั้งสติไว้เฉพาะหรือ

อย่างทั่วถึง สติ แปลว่าสติ ปัญฺฐาน แปลว่าเฉพาะก็ได้ แปลว่าทั่วถึงก็ได้ ภาษาบาลี ปะ นีธรรมดา แปลว่า ทั่ว แต่ในบางกรณีถือว่าเป็น ปฏิ คือ เฉพาะ สำหรับคำว่า สติปัญฺฐาน จึงแปลกันอยู่ ๒ อย่าง ว่า ตั้งสติไว้เฉพาะ เรื่องใดเรื่องหนึ่ง ตั้งสติไว้พร้อม ก็หมายความว่า ในเรื่องนั้นมันครบถ้วนทั่วถึง ที่นี้ก็เลยบอกเอาเสียทั้งสองอย่างเลยดีกว่าว่า ตั้งสติไว้พร้อมเฉพาะ ทั้งพร้อม ทั้งเฉพาะ สติปัญฺฐาน แปลว่า การตั้งสติไว้พร้อม เฉพาะ พร้อมคือครบถ้วน เฉพาะคือเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่นที่ได้จำแนกไว้เป็น ๔ อย่างคือ กาย เวทนา จิต และธรรม

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แสดงทัศนะไว้ในหนังสือ “สมาธิแบบพุทธ” อธิบายไว้ว่า วิปัสสนามีวิธีปฏิบัติสำคัญที่เรียกว่า สติปัญฺฐาน คือการเอาสติมาใช้ในการจับตาประดา ปรากฏการณ์ที่ภาษาพระเรียกว่าอารมณ์ต่างๆ หรือตามความรู้สึกที่เกิดขึ้นเป็นไปในชีวิตจิตใจของเรา เอาสติไปจับให้ทันหมด แล้วส่งให้ปัญญารู้เห็นเข้าใจ ในวิธีปฏิบัติวิปัสสนา จะมีสติเป็นตัวสำคัญ เป็นตัวจับสิ่งนั้นไว้ให้ปัญญาดู สติกับปัญญาก็ทำงานคู่กัน สติเป็นองค์ธรรมฝ่ายจิตคือ อยู่ในหมวดสมาธิ ก็มาทำงานประสานกับปัญญาเหมือนกันรับใช้ปัญญา สติตามทุกอย่างที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ไม่ให้พลาดไป สติจับปัญญาก็ดู ปัญญาดูรู้ตามเป็นจริง ทุกอย่างที่เกิดขึ้นในด้านร่างกาย ความเคลื่อนไหว การยืน การนั่ง การนอน การกิน การดื่ม สติจับทันหมด ปัญญาก็รู้ดูรู้ตามเป็นจริง อาการที่เกิดขึ้นเป็นไปในจิตใจ เช่น ความรู้สึกทุกข์ และความคิดอะไรต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตจิตใจของเราทุกอย่าง สติจับให้ปัญญาดูหมดทันกับปัจจุบัน เมื่อดูไปๆ ปัญญาก็เห็นความไม่เที่ยง เห็นความเปลี่ยนแปลง เห็นความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เพราะสิ่งทั้งหลาย เมื่อเรามองตามที่มันเป็น ตามดูต่อเนื่องไปและไม่ขาดตอน ก็จะเห็นการเกิดขึ้น การตั้งอยู่ การดับไป ซึ่งเป็นอาการของอนิจจังตลอดเวลา พอเราดูโดยไม่มีอะไรมาบังตา ก็เห็นตามเป็นจริง เห็นสภาพที่เป็นอย่างนั้น คือเห็นความเปลี่ยนแปลง เป็นต้น ตามที่มันเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อันนี้คือเรื่องของสติปัญฺฐาน

๒.๔ กรอบแนวคิดในการวิจัย

พิมพ์เนื้อหา...

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

พิมพ์เนื้อหา...

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

พิมพ์เนื้อหา...

๓.๒ กลุ่มเป้าหมาย / ผู้ให้ข้อมูลหลัก

พิมพ์เนื้อหา...

๓.๒.๑ กลุ่มเป้าหมาย/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

พิมพ์เนื้อหา...

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

พิมพ์เนื้อหา...

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

พิมพ์เนื้อหา...

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

พิมพ์เนื้อหา...

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

พิมพ์เนื้อหา...

๔.๑ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานภาคสนาม

พิมพ์เนื้อหา...

๔.๒ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์

พิมพ์เนื้อหา...

๔.๒.๑ กลุ่มเป้าหมาย/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

พิมพ์เนื้อหา...

สารบัญ (ชั่วคราว)

เรื่อง	หน้า
บทที่ ๑ บทนำ	๓
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๘
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๖
สารบัญ (ชั่วคราว)	๑๙
สารบัญตาราง (ชั่วคราว)	๒๐
สารบัญภาพ (ชั่วคราว)	๒๑
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	๒๒
บรรณานุกรม (ชั่วคราว)	๔๐
ภาคผนวก	๔๒
ภาคผนวก ก.	๔๓
พิมพ์ชื่อภาคผนวก	๔๓
ประวัติผู้วิจัย	๔๔

สารบัญตาราง (ชั่วคราว)

ตารางที่

หน้า

ตารางที่ ๑ คำอธิบายตาราง...

๑

สารบัญภาพ (ชั่วคราว)

ภาพที่

หน้า

ภาพที่ ๑ คำอธิบายภาพ...

๑

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในดัชนีนิพนธ์/วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี/พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับ.....

๑. คำอธิบายคำย่อในภาษาไทย

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

		พระวินัยปิฎก	
คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
วิ.มหา. (บาลี)	= วินยปิฎก	มหาวิภังคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ภิกขุณี. (บาลี)	= วินยปิฎก	ภิกขุณีวิภังคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ภิกขุณี. (ไทย)	= วินัยปิฎก	ภิกขุณีวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม. (บาลี)	= วินยปิฎก	มหาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ม. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จุ. (บาลี)	= วินยปิฎก	จุฬาคคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.จุ. (ไทย)	= วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ป. (บาลี)	= วินยปิฎก	ปริวารคคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ป. (ไทย)	= วินัยปิฎก	ปริวารวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์		ภาษา
ที.สี. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.สี. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิภคคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิภควรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสกคปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก	(ภาษาไทย)

ม.ม. (บาลี)	= สุตตนตปิฎก	มชฌิมนิกาย	มชฌิมปณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อ. (บาลี)	= สุตตนตปิฎก	มชฌิมนิกาย	อุปริปณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.อ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปณณาสก	(ภาษาไทย)
สํ.ส. (บาลี)	= สุตตนตปิฎก	สํยุตตนิกาย	สคาถวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
สํ.ส. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.นิ. (บาลี)	= สุตตนตปิฎก	สํยุตตนิกาย	นิทานวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
สํ.นิ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ข. (บาลี)	= สุตตนตปิฎก	สํยุตตนิกาย	ขณธวาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
สํ.ข. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.สพ. (บาลี)	= สุตตนตปิฎก	สํยุตตนิกาย	สพายตนวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
สํ.สพ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายตนวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ม. (บาลี)	= สุตตนตปิฎก	สํยุตตนิกาย	มหาวาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
สํ.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก. (บาลี)	= สุตตนตปิฎก	องคฺคตฺตรนิกาย	เอกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.เอกก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก. (บาลี)	= สุตตนตปิฎก	องคฺคตฺตรนิกาย	ทุกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ทุก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (บาลี)	= สุตตนตปิฎก	องคฺคตฺตรนิกาย	ติกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ติก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.(บาลี)	= สุตตนตปิฎก	องคฺคตฺตรนิกาย	จตุกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.จตุกก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.(บาลี)	= สุตตนตปิฎก	องคฺคตฺตรนิกาย	ปญจกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ปญจก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉก. (บาลี)	= สุตตนตปิฎก	องคฺคตฺตรนิกาย	ฉกฺกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ฉก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ฉกฺกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตตก.(บาลี)	= สุตตนตปิฎก	องคฺคตฺตรนิกาย	สตตกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.สตตก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฐก.(บาลี)	= สุตตนตปิฎก	องคฺคตฺตรนิกาย	อฏฐกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.อฏฐก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.นวก. (บาลี)	= สุตตนตปิฎก	องคฺคตฺตรนิกาย	นวกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)

อง.นวก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	องคุตตรนิกาย	ทสกนิบาตปาลี	(ภาษาบาลี)
อง.ทสก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.เอกาทสก. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	องคุตตรนิกาย	เอกาทสกนิบาตปาลี	(ภาษาบาลี)
อง.เอกาทสก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกาทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐปาลี	(ภาษาบาลี)
ขุ.ขุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธมมปทปาลี	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทานปาลี	(ภาษาบาลี)
ขุ.อุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกปาลี	(ภาษาบาลี)
ขุ.อิติ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาตปาลี	(ภาษาบาลี)
ขุ.สุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.วิ. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวตถุปาลี	(ภาษาบาลี)
ขุ.วิ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวตถุ	(ภาษาไทย)
ขุ.เปต. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เปตวตถุปาลี	(ภาษาบาลี)
ขุ.เปต. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เปตวตถุ	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถापาลี	(ภาษาบาลี)
ขุ.เถร. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.เถรี. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรีคาถापาลี	(ภาษาบาลี)
ขุ.เถรี. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรีคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.เอกก. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เอกกนิบาต ชาตกปาลี	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.เอกก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เอกกนิบาตชาตก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ทุก. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ทุกนิบาต ชาตกปาลี	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.ทุก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ทุกกนิบาตชาตก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ติก. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ติกนิบาต ชาตกปาลี	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.ติก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ติกนิบาตชาตก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.จตุกก. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จตุกกนิบาต ชาตกปาลี	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.จตุกก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จตุกกนิบาตชาตก	(ภาษาไทย)

ขุ.ชา.สุตตติ. (บาลี)	= สุตตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตตินิปาต ชาตกปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.สุตตติ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สัตตตินิบาตชาตก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.อสีติ. (บาลี)	= สุตตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	อสีตินิปาต ชาตกปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.อสีติ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อสีตินิบาตชาตก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ม. (บาลี)	= สุตตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิปาต ชาตกปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิบาตชาตก	(ภาษาไทย)
ขุ.ม. (บาลี)	= สุตตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทศปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.จุ. (บาลี)	= สุตตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	จุฬนิตเทศปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.จุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จุฬนิตเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.ป. (บาลี)	= สุตตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิตามคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ป. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏีสัมภิตามรรค	(ภาษาไทย)
ขุ.อป. (บาลี)	= สุตตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทานปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.อป. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.อป. (บาลี)	= สุตตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทานปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.อป. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.พทุธ. (บาลี)	= สุตตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	พทุธวสปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.พทุธ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	พทุธวงค์	(ภาษาไทย)
ขุ.จริยา. (บาลี)	= สุตตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	จริยาปิฎกปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.จริยา. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จริยาปิฎก	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
อภิ.สง. (บาลี)	= อภิธมมปิฎก	ธมมสงคณีปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.สง. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ. (บาลี)	= อภิธมมปิฎก	วิภังคปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.วิ. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)
อภิ.ชา. (บาลี)	= อภิธมมปิฎก	ชาตูกถาปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.ชา. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก	ชาตูกถา	(ภาษาไทย)
อภิ.ปุ. (บาลี)	= อภิธมมปิฎก	ปุคคัลปนยตติปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.ปุ. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก	ปุคคัลบัญญัติ	(ภาษาไทย)

อภิ.ก. (บาลี)	= อภิธมมปิฎก	กถาวตฺตฺปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.ก. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก	กถาวัตตฺ	(ภาษาไทย)
อภิ.ย. (บาลี)	= อภิธมมปิฎก	ยมกปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.ย. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก	ยมก	(ภาษาไทย)
อภิ.ป. (บาลี)	= อภิธมมปิฎก	ปฏฺจฺจานปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.ป. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก	ปฏฺจฺจาน	(ภาษาไทย)

ปกรณ์วิเสส

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
เนตติ. (บาลี)	= เนตติปกรณ์	(ภาษาบาลี)
เนตติ. (ไทย)	= เนตติปกรณ์	(ภาษาไทย)
เปฏฺโง. (บาลี)	= เปฏฺโงปเทศ	(ภาษาบาลี)
มิลินท. (บาลี)	= มิลินทปญฺหปกรณ์	(ภาษาบาลี)
มิลินท. (ไทย)	= มิลินทปัญหปกรณ์	(ภาษาไทย)
วิสุทฺธิ. (บาลี)	= วิสุทฺธิมคฺคปกรณ์	(ภาษาบาลี)
วิสุทฺธิ. (ไทย)	= วิสุทฺธิมรรคปกรณ์	(ภาษาไทย)

ข. คำย่อชื่อคัมภีร์อรรถกถา

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
วิ.มหา.อ. (บาลี)	= วินัยปิฎก สมณตปาสาทิกา มหาวิภังคอฏฺฐกถาปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา.อ. (ไทย)	= วินัยปิฎก สมณตปาสาทิกา มหาวิภังคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
วิ.ภิกขุณี.อ. (บาลี)	= วินัยปิฎก สมณตปาสาทิกา ภิกขุณีวิภังคอฏฺฐกถาปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ภิกขุณี.อ. (ไทย)	= วินัยปิฎก สมณตปาสาทิกา ภิกขุณีวิภังคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
วิ.ม.อ. (บาลี)	= วินัยปิฎก สมณตปาสาทิกา มหาวคคอฏฺฐกถาปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ม.อ. (ไทย)	= วินัยปิฎก สมณตปาสาทิกา มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
วิ.จุ.อ. (บาลี)	= วินัยปิฎก สมณตปาสาทิกา จุฬวคคอฏฺฐกถาปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.จุ.อ. (ไทย)	= วินัยปิฎก สมณตปาสาทิกา จุฬวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
วิ.ป.อ. (บาลี)	= วินัยปิฎก สมณตปาสาทิกา ปรีวาวรรคคอฏฺฐกถาปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ป.อ. (ไทย)	= วินัยปิฎก สมณตปาสาทิกา ปรีวารวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
กงฺขา.อ. (บาลี)	= กงฺขาวิตฺรณีอฏฺฐกถาปาติ	(ภาษาบาลี)

วิ.สงคห. (บาลี)	= วินยสงคหอนุจกถาปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.นิจจนย. (บาลี)	= วินยวินิจจนยปาติ	(ภาษาบาลี)
อุตตรว. (บาลี)	= อุตตรวินิจจนยปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุททสิกขา. (บาลี)	= ขุททสิกขาปาติ	(ภาษาบาลี)
มูลสิกขา. (บาลี)	= มูลสิกขาปาติ	(ภาษาบาลี)

อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ที.สี.อ. (บาลี)	= ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	สีลกชนธวคคอนุจกถาปาติ (ภาษาบาลี)
ที.สี.อ. (ไทย)	= ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	สีลชนธวคคอรรรถกถา (ภาษาไทย)
ที.ม.อ. (บาลี)	= ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	มหาวคคอนุจกถาปาติ (ภาษาบาลี)
ที.ม.อ. (ไทย)	= ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	มหาวรรคอรรรถกถา (ภาษาไทย)
ที.ปา.อ. (บาลี)	= ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	ปาฎีกวคคอนุจกถาปาติ (ภาษาบาลี)
ที.ปา.อ. (ไทย)	= ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	ปาฎีกวรรคอรรรถกถา (ภาษาไทย)
ม.มุ.อ. (บาลี)	= มัชฌิมนิกาย	ปปญจสุทนี	มูลปณณาสกอนุจกถาปาติ (ภาษาบาลี)
ม.มุ.อ. (ไทย)	= มัชฌิมนิกาย	ปปญจสุทนี	มูลปณณาสกอรรรถกถา (ภาษาไทย)
ม.ม.อ. (บาลี)	= มัชฌิมนิกาย	ปปญจสุทนี	มชฌิมปณณาสกอนุจกถาปาติ (ภาษาบาลี)
ม.ม.อ. (ไทย)	= มัชฌิมนิกาย	ปปญจสุทนี	มชฌิมปณณาสกอรรรถกถา (ภาษาไทย)
ม.อุ.อ. (บาลี)	= มัชฌิมนิกาย	ปปญจสุทนี	อุปริปณณาสกอนุจกถาปาติ (ภาษาบาลี)
ม.อุ.อ. (ไทย)	= มัชฌิมนิกาย	ปปญจสุทนี	อุปริปณณาสกอรรรถกถา (ภาษาไทย)
ส.ส.อ. (บาลี)	= สัญยุตตนิกาย	สารัตถปภาสินี	สคาถวคคอนุจกถาปาติ (ภาษาบาลี)
ส.ส.อ. (ไทย)	= สัญยุตตนิกาย	สารัตถปภาสินี	สคาถวรรคอรรรถกถา (ภาษาไทย)
ส.นิ.อ. (บาลี)	= สัญยุตตนิกาย	สารัตถปภาสินี	นิทานวคคอนุจกถาปาติ (ภาษาบาลี)
ส.นิ.อ. (ไทย)	= สัญยุตตนิกาย	สารัตถปภาสินี	นิทานวรรคอรรรถกถา (ภาษาไทย)
ส.ข.อ. (บาลี)	= สัญยุตตนิกาย	สารัตถปภาสินี	ชนธวารวคคอนุจกถาปาติ (ภาษาบาลี)
ส.ข.อ. (ไทย)	= สัญยุตตนิกาย	สารัตถปภาสินี	ชนธวารวรรคอรรรถกถา (ภาษาไทย)
ส.สพา.อ. (บาลี)	= สัญยุตตนิกาย	สารัตถปภาสินี	สพายตนวคคอนุจกถาปาติ (ภาษาบาลี)
ส.สพา.อ. (ไทย)	= สัญยุตตนิกาย	สารัตถปภาสินี	สพายตนวรรคอรรรถกถา (ภาษาไทย)
ส.ม.อ. (บาลี)	= สัญยุตตนิกาย	สารัตถปภาสินี	มหาวคคอนุจกถาปาติ (ภาษาบาลี)
ส.ม.อ. (ไทย)	= สัญยุตตนิกาย	สารัตถปภาสินี	มหาวรรคอรรรถกถา (ภาษาไทย)

ขุ.ป.อ. (ไทย)	= ขุททกนิกาย	สัทธรรมปกาสิณี	ปฏิสัมภิตามรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.อป.อ. (บาลี)	= ขุททกนิกาย	วิสุทฺธชนวิลาสินี	อปทานอรรถกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.อป.อ. (ไทย)	= ขุททกนิกาย	วิสุทฺธชนวิลาสินี	อปทานอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.พทุธ.อ. (บาลี)	= ขุททกนิกาย	มรุตตลวิลาสินี	พทุธวสอรรถกถาปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.พทุธ.อ. (ไทย)	= ขุททกนิกาย	มรุตตลวิลาสินี	พทุธวสอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.จริยา.อ. (บาลี)	= ขุททกนิกาย	ปรมตลทีปนี	จริยาปิฎกอรรถกถาปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.จริยา.อ. (ไทย)	= ขุททกนิกาย	ปรมตลทีปนี	จริยาปิฎกอรรถกถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
อภิ.สง.อ. (บาลี)	= อภิธมมปิฎก	ธมมสังคณี	อภิสสาลินีอรรถกถาปาติ (ภาษาบาลี)
อภิ.สง.อ. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก	ธัมมสังคณี	อภิสสาลินีอรรถกถา (ภาษาไทย)
อภิ.วิ.อ. (บาลี)	= อภิธมมปิฎก	วิภังค	สมโมหวิโนทนีอรรถกถาปาติ (ภาษาบาลี)
อภิ.วิ.อ. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	สมโมหวิโนทนีอรรถกถา (ภาษาไทย)
อภิ.ปญจ.อ. (บาลี)	= อภิธมมปิฎก	ปญจปกรณอรรถกถาปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.ปญจ.อ. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก	ปัญจปกรณอรรถกถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาปกรณ์วิเสส

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
เนตติ.อ. (บาลี)	= ขุททกนิกาย	เนตติอรรถกถาปาติ	(ภาษาบาลี)
เนตติ.อ. (ไทย)	= ขุททกนิกาย	เนตติอรรถกถา	(ภาษาไทย)
สงคห. (บาลี)	= อภิธมมตถสงคหปาติ		(ภาษาบาลี)
สงคห. (ไทย)	= อภิธมมตถสังคหะ		(ภาษาไทย)
อภิ.วตาร. (บาลี)	= อภิธมมวตารปาติ		(ภาษาบาลี)
อภิ.วตาร. (ไทย)	= อภิธมมวตาร		(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระวินัยปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาภูมิบาลราชวิทยาลัย

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์
วิ.มหา.อ. (ไทย)	สมันตปาสาทิกา	มหาวิภังค์อรรถกถา
วิ.มหา.อ. (ไทย)	สมันตปาสาทิกา	มหาวิภังค์อรรถกถา
วิ.มหา.อ. (ไทย)	สมันตปาสาทิกา	มหาวิภังค์อรรถกถา
วิ.มหา.อ. (ไทย)	สมันตปาสาทิกา	มหาวิภังค์อรรถกถา

วิ.ภิกขุณี.อ. (ไทย)	สมันตปาสาทิกา	ภิกขุณีวิภังค์อรรถกถา
วิ.ม.อ. (ไทย)	สมันตปาสาทิกา	มหาวรรคอรรถกถา
วิ.ม.อ. (ไทย)	สมันตปาสาทิกา	มหาวรรคอรรถกถา
วิ.จุ.อ. (ไทย)	สมันตปาสาทิกา	จุฬวรรคอรรถกถา
วิ.จุ.อ. (ไทย)	สมันตปาสาทิกา	จุฬวรรคอรรถกถา
วิ.ป.อ. (ไทย)	สมันตปาสาทิกา	ปริวารอรรถกถา

อรรถกถาพระสูตรต้นตปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัย

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์
ที.สี.อ. (ไทย)	สุมังคลวิลาสินี	สีลขันธวรรคอรรถกถา
ที.สี.อ. (ไทย)	สุมังคลวิลาสินี	สีลขันธวรรคอรรถกถา
ที.ม.อ. (ไทย)	สุมังคลวิลาสินี	มหาวรรคอรรถกถา
ที.ม.อ. (ไทย)	สุมังคลวิลาสินี	มหาวรรคอรรถกถา
ที.ปา.อ. (ไทย)	สุมังคลวิลาสินี	ปาฏิกวรรคอรรถกถา
ที.ปา.อ. (ไทย)	สุมังคลวิลาสินี	ปาฏิกวรรคอรรถกถา
ม.มู.อ. (ไทย)	ปปัญจสูทนี	มูลปณณาสกอรรถกถา
ม.มู.อ. (ไทย)	ปปัญจสูทนี	มูลปณณาสกอรรถกถา
ม.มู.อ. (ไทย)	ปปัญจสูทนี	มูลปณณาสกอรรถกถา
ม.ม.อ. (ไทย)	ปปัญจสูทนี	มัชฌิมปณณาสกอรรถกถา
ม.ม.อ. (ไทย)	ปปัญจสูทนี	มัชฌิมปณณาสกอรรถกถา
ม.อุ.อ. (ไทย)	ปปัญจสูทนี	อุปรปณณาสกอรรถกถา
ม.อุ.อ. (ไทย)	ปปัญจสูทนี	อุปรปณณาสกอรรถกถา
ส.ส.อ. (ไทย)	สารัตถปกาสินี	สคาถวรรคอรรถกถา
ส.ส.อ. (ไทย)	สารัตถปกาสินี	สคาถวรรคอรรถกถา
ส.นิ.อ. (ไทย)	สารัตถปกาสินี	นิทานวรรคอรรถกถา
ส.ข.อ. (ไทย)	สารัตถปกาสินี	ขันธวรรคอรรถกถา
ส.สพา.อ. (ไทย)	สารัตถปกาสินี	สพายนวรรคอรรถกถา
ส.สพา.อ. (ไทย)	สารัตถปกาสินี	สพายนวรรคอรรถกถา
ส.ม.อ. (ไทย)	สารัตถปกาสินี	มหาวรรคอรรถกถา
ส.ม.อ. (ไทย)	สารัตถปกาสินี	มหาวรรคอรรถกถา
อง.เอกก.อ. (ไทย)	มนโรธปุรณี	เอกกนิบาตอรรถกถา

อง.เอกก.อ. (ไทย)	มโนรณปุรณี	เอกกนิบาตอรรถกถา
อง.ทุก.อ. (ไทย)	มโนรณปุรณี	ทุกนิบาตอรรถกถา
อง.ติก.อ. (ไทย)	มโนรณปุรณี	ติกนิบาตอรรถกถา
อง.จตุกก.อ. (ไทย)	มโนรณปุรณี	จตุกกนิบาตอรรถกถา
อง.ปัญจก.อ. (ไทย)	มโนรณปุรณี	ปัญจกนิบาตอรรถกถา
อง.ฉก.อ. (ไทย)	มโนรณปุรณี	ฉกนิบาตอรรถกถา
อง.สตตก.อ. (ไทย)	มโนรณปุรณี	สตตกนิบาตอรรถกถา
อง.อฏฐก.อ. (ไทย)	มโนรณปุรณี	อฏฐกนิบาตอรรถกถา
อง.นวก.อ. (ไทย)	มโนรณปุรณี	นวกนิบาตอรรถกถา
อง.ทสก.อ. (ไทย)	มโนรณปุรณี	ทสกนิบาตอรรถกถา
อง.เอกาทสก.อ. (ไทย)	มโนรณปุรณี	เอกาทสกนิบาตอรรถกถา
ขุ.ขุ.อ. (ไทย)	ปรมัตถโชติกา	ขุททกปาฐอรรถกถา
ขุ.ขุ.อ. (ไทย)	ปรมัตถโชติกา	คาถาธรรมบท
ขุ.ขุ.อ. (ไทย)	ปรมัตถโชติกา	คาถาธรรมบท
ขุ.ขุ.อ. (ไทย)	ปรมัตถโชติกา	คาถาธรรมบท
ขุ.ขุ.อ. (ไทย)	ปรมัตถโชติกา	คาถาธรรมบท
ขุ.อุ.อ. (ไทย)	ปรมัตถโชติกา	อุทานอรรถกถา
ขุ.อิติ.อ. (ไทย)	ปรมัตถโชติกา	อิติวุตตกอรรถกถา
ขุ.สุ.อ. (ไทย)	ปรมัตถโชติกา	สุตตนิบาตอรรถกถา
ขุ.สุ.อ. (ไทย)	ปรมัตถโชติกา	สุตตนิบาตอรรถกถา
ขุ.วิ.อ. (ไทย)	ปรมัตถโชติกา	วิมานวัตถุอรรถกถา
ขุ.เปต.อ. (ไทย)	ปรมัตถโชติกา	เปตวัตถุอรรถกถา
ขุ.เถร.อ. (ไทย)	ปรมัตถโชติกา	เถรคาถาอรรถกถา
ขุ.เถร.อ. (ไทย)	ปรมัตถโชติกา	เถรคาถาอรรถกถา
ขุ.เถร.อ. (ไทย)	ปรมัตถโชติกา	เถรคาถาอรรถกถา
ขุ.เถร.อ. (ไทย)	ปรมัตถโชติกา	เถรคาถาอรรถกถา
ขุ.เถรี.อ. (ไทย)	ปรมัตถโชติกา	เถรีคาถาอรรถกถา
ขุ.ชา.อ. (ไทย)		นิบาตชาดกอรรถกถา
ขุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย)		เอกกนิบาตชาดกอรรถกถา
ขุ.ชา.ทุก.อ. (ไทย)		ทุกนิบาตชาดกอรรถกถา
ขุ.ชา.ติก.อ. (ไทย)		ติกนิบาตชาดกอรรถกถา

ช.ชา.จตุกก.อ. (ไทย)		จตุกกนิบาตชาตกอรรณกถา
ช.ชา.ปญจก.อ. (ไทย)		ปัญจกนิบาตชาตกอรรณกถา
ช.ชา.ฉก.อ. (ไทย)		ฉกนิบาตชาตกอรรณกถา
ช.ชา.สตุตก.อ. (ไทย)		สตุตกนิบาตชาตกอรรณกถา
ช.ชา.อฏฺฐก.อ. (ไทย)		อฏฺฐกนิบาตชาตกอรรณกถา
ช.ชา.นวก.อ. (ไทย)		นวกนิบาตชาตกอรรณกถา
ช.ชา.ทสก.อ. (ไทย)		ทสกนิบาตชาตกอรรณกถา
ช.ชา.เอกาทสก.อ. (ไทย)		เอกาทสกนิบาตชาตกอรรณกถา
ช.ชา.ทวาทสก.อ. (ไทย)		ทวาทสกนิบาตชาตกอรรณกถา
ช.ชา.เตรสก.อ. (ไทย)		เตรสกนิบาตชาตกอรรณกถา
ช.ชา.ปภินณก.อ. (ไทย)		ปภินณกนิบาตชาตกอรรณกถา
ช.ชา.วีสติ.อ. (ไทย)		วีสตินิบาตชาตกอรรณกถา
ช.ชา.ตีสติ.อ. (ไทย)		ตีสตินิบาตชาตกอรรณกถา
ช.ชา.จตุตทาฬีส.อ. (ไทย)		จตุตทาฬีสนิบาตชาตกอรรณกถา
ช.ชา.ปญญาส.อ. (ไทย)		ปญญาสนิบาตชาตกอรรณกถา
ช.ชา.สกุจ.อ. (ไทย)		สกุจฺจนิบาตชาตกอรรณกถา
ช.ชา.สตุตติ.อ. (ไทย)		สตุตตินิบาตชาตกอรรณกถา
ช.ชา.อสีติ.อ. (ไทย)		อสีตินิบาตชาตกอรรณกถา
ช.ชา.ม.อ. (ไทย)		มหานิบาตชาตกอรรณกถา
ช.ชา.ม.อ. (ไทย)		มหานิบาตชาตกอรรณกถา
ช.ม.อ. (ไทย)	สัทธัมมปัชโชติกา	มหานิทเทศอรรณกถา
ช.ม.อ. (ไทย)	สัทธัมมปัชโชติกา	มหานิทเทศอรรณกถา
ช.จุ.อ. (ไทย)	สัทธัมมปัชโชติกา	จุพนิทเทศอรรณกถา
ช.ป.อ. (ไทย)	สัทธัมมปัชโชติกา	ปฏีสัมภิทามรรคอรรณกถา
ช.ป.อ. (ไทย)	สัทธัมมปัชโชติกา	ปฏีสัมภิทามรรคอรรณกถา
ช.อป.อ. (ไทย)	วิสุทฺธชนวิลาสินี	อปทานอรรณกถา
ช.อป.อ. (ไทย)	วิสุทฺธชนวิลาสินี	อปทานอรรณกถา
ช.อป.อ. (ไทย)	วิสุทฺธชนวิลาสินี	อปทานอรรณกถา
ช.พุทฺธ.อ. (ไทย)	มรุตฺตถวิลลาสินี	พุทฺธวังสอรรณกถา
ช.จริยา.อ. (ไทย)	ปรมัตถทีปนี	จริยาปิฎกอรรณกถา

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัย

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	
อภิ.สง.อ. (ไทย)	ฉัมมสังคณี	อัญญาสาธินีอรรถกถา
อภิ.สง.อ. (ไทย)	ฉัมมสังคณี	อัญญาสาธินีอรรถกถา
อภิ.วิ.อ. (ไทย)	วิภังค์	สัมโมหวิโนทนีอรรถกถา
อภิ.วิ.อ. (ไทย)	วิภังค์	สัมโมหวิโนทนีอรรถกถา
อภิ.ธา.อ. (ไทย)	ธาตุกถา	ปัญจปกรณ์อรรถกถา
อภิ.ปุ.อ. (ไทย)	บุคคลบัญญัติ	ปัญจปกรณ์อรรถกถา
อภิ.ก.อ. (ไทย)	กถาวัตถุ	ปัญจปกรณ์อรรถกถา
อภิ.ก.อ. (ไทย)	กถาวัตถุ	ปัญจปกรณ์อรรถกถา
อภิ.ย.อ. (ไทย)	ยมก	ปัญจปกรณ์อรรถกถา
อภิ.ย.อ. (ไทย)	ยมก	ปัญจปกรณ์อรรถกถา
อภิ.ย.อ. (ไทย)	ยมก	ปัญจปกรณ์อรรถกถา
อภิ.ป.อ. (ไทย)	ปฏิฐาน	ปัญจปกรณ์อรรถกถา
อภิ.ป.อ. (ไทย)	ปฏิฐาน	ปัญจปกรณ์อรรถกถา
อภิ.ป.อ. (ไทย)	ปฏิฐาน	ปัญจปกรณ์อรรถกถา
อภิ.ป.อ. (ไทย)	ปฏิฐาน	ปัญจปกรณ์อรรถกถา
อภิ.ป.อ. (ไทย)	ปฏิฐาน	ปัญจปกรณ์อรรถกถา
อภิ.ป.อ. (ไทย)	ปฏิฐาน	ปัญจปกรณ์อรรถกถา
อภิ.ป.อ. (ไทย)	ปฏิฐาน	ปัญจปกรณ์อรรถกถา

ค. คำย่อชื่อคัมภีร์ฎีกา

ฎีกาพระวินัยปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
วชิร.ฎีกา (บาลี)	= วชิรพทุทธิฎีกา	(ภาษาบาลี)
สารตถ.ฎีกา (บาลี)	= สารตถทีปนีฎีกา	(ภาษาบาลี)
สารตถ.ฎีกา (ไทย)	= สารัตถทีปนีฎีกา	(ภาษาไทย)
วิมติ.ฎีกา (บาลี)	= วิมติวิโนทนีฎีกา	(ภาษาบาลี)
กงขา.ฎีกา (บาลี)	= กงขาวิตรณีปุราณฎีกา	(ภาษาบาลี)
กงขา.อภิวินยฎีกา (บาลี)	= วินยตถมณชูลสา กงขาวิตรณี อภิวินยฎีกา	(ภาษาบาลี)
วินย.ฎีกา (บาลี)	= วินยาลงการฎีกา	(ภาษาบาลี)

วิ.ฎีกา (บาลี)	= วินยวินิจจยฎีกา	(ภาษาบาลี)
อุตฺตร.ฎีกา (บาลี)	= อุตฺตรวินิจจยฎีกา	(ภาษาบาลี)
ขุทฺท.ฎีกา (บาลี)	= ขุทฺทสิกฺขาปุราณฎีกา	(ภาษาบาลี)
ขุทฺท.อภิวนฎีกา (บาลี)	= ขุทฺทสิกฺขาอภิวนฎีกา	(ภาษาบาลี)
มูล.ฎีกา (บาลี)	= มูลสิกฺขาฎีกา	(ภาษาบาลี)

ฎีกาพระสูตรตันตปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ที.สี.ฎีกา (บาลี)	= ทีฆนิกาย	ลีนตถปฺปกาสนี	สีกฺขนธวคฺคฎีกา (ภาษาบาลี)
ที.ม.ฎีกา (บาลี)	= ทีฆนิกาย	ลีนตถปฺปกาสนี	มหาวคฺคฎีกา (ภาษาบาลี)
ที.ปา.ฎีกา (บาลี)	= ทีฆนิกาย	ลีนตถปฺปกาสนี	ปาฎิกวคฺคฎีกา (ภาษาบาลี)
ที.สี.อภิวนฎีกา (บาลี)	= ทีฆนิกาย	สาธุวาลาสนี	สีกฺขนธวคฺคอภิวนฎีกา (ภาษาบาลี)
ม.มฺ.ฎีกา (บาลี)	= มชฺฌิมนิกาย	ลีนตถปฺปกาสนี	มูลปณฺณาสกฎีกา (ภาษาบาลี)
ม.ม.ฎีกา (บาลี)	= มชฺฌิมนิกาย	ลีนตถปฺปกาสนี	มชฺฌิมปณฺณาสกฎีกา (ภาษาบาลี)
ม.อุ.ฎีกา (บาลี)	= มชฺฌิมนิกาย	ลีนตถปฺปกาสนี	อุปริปณฺณาสกฎีกา (ภาษาบาลี)
สํ.ส.ฎีกา (บาลี)	= สํยุตฺตนิกาย	ลีนตถปฺปกาสนี	สคาถวคฺคฎีกา (ภาษาบาลี)
สํ.นิ.ฎีกา (บาลี)	= สํยุตฺตนิกาย	ลีนตถปฺปกาสนี	นิทานวคฺคฎีกา (ภาษาบาลี)
สํ.ข.ฎีกา (บาลี)	= สํยุตฺตนิกาย	ลีนตถปฺปกาสนี	ชนธวคฺคฎีกา (ภาษาบาลี)
สํ.สพ.ฎีกา (บาลี)	= สํยุตฺตนิกาย	ลีนตถปฺปกาสนี	สพายนวคฺคฎีกา (ภาษาบาลี)
สํ.ม.ฎีกา (บาลี)	= สํยุตฺตนิกาย	ลีนตถปฺปกาสนี	มหาวคฺคฎีกา (ภาษาบาลี)
อง.เอกก.ฎีกา (บาลี)	= องคฺตฺตรนิกาย	เอกกนิปาตฎีกา	(ภาษาบาลี)
อง.ทุก.ฎีกา (บาลี)	= องคฺตฺตรนิกาย	ทุกนิปาตฎีกา	(ภาษาบาลี)
อง.ติก.ฎีกา (บาลี)	= องคฺตฺตรนิกาย	ติกนิปาตฎีกา	(ภาษาบาลี)
อง.จตุกก.ฎีกา (บาลี)	= องคฺตฺตรนิกาย	จตุกกนิปาตฎีกา	(ภาษาบาลี)
อง.ปญจก.ฎีกา (บาลี)	= องคฺตฺตรนิกาย	ปญจกนิปาตฎีกา	(ภาษาบาลี)
อง.ฉก.ฎีกา (บาลี)	= องคฺตฺตรนิกาย	ฉกนิปาตฎีกา	(ภาษาบาลี)
อง.สตตก.ฎีกา (บาลี)	= องคฺตฺตรนิกาย	สตตกนิปาตฎีกา	(ภาษาบาลี)
อง.อฏฺฐก.ฎีกา (บาลี)	= องคฺตฺตรนิกาย	อฏฺฐกนิปาตฎีกา	(ภาษาบาลี)
อง.นวก.ฎีกา (บาลี)	= องคฺตฺตรนิกาย	นวกนิปาตฎีกา	(ภาษาบาลี)
อง.ทสก.ฎีกา (บาลี)	= องคฺตฺตรนิกาย	ทสกนิปาตฎีกา	(ภาษาบาลี)

อง.เอกาทศก.ฎีกา (บาลี)	= องคตฺตฺรณิกาย	เอกาทศกนิปาตฎีกา	(ภาษาบาลี)
ช.ธ.ฎีกา (บาลี)	= ธรรมปทมหาฎีกา		(ภาษาบาลี)

ฎีกาพระอภิธรรมปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
อภิ.สง.มูลฎีกา (บาลี)	= อภิธมฺมปิฎก	ธมฺมสงคณิมูลฎีกา	(ภาษาบาลี)
อภิ.วิ.มูลฎีกา (บาลี)	= อภิธมฺมปิฎก	วิภังคมูลฎีกา	(ภาษาบาลี)
อภิ.ปญจ.มูลฎีกา (บาลี)	= อภิธมฺมปิฎก	ปญจปกรณมูลฎีกา	(ภาษาบาลี)
อภิ.สง.อนุฎีกา (บาลี)	= อภิธมฺมปิฎก	ธมฺมสงคณิอนุฎีกา	(ภาษาบาลี)
อภิ.วิ.อนุฎีกา (บาลี)	= อภิธมฺมปิฎก	วิภังคอนุฎีกา	(ภาษาบาลี)
อภิ.ปญจ.อนุฎีกา (บาลี)	= อภิธมฺมปิฎก	ปญจปกรณอนุฎีกา	(ภาษาบาลี)
ม.ฎีกา (บาลี)	= มณิทีปฎีกา		(ภาษาบาลี)
มธ.ฎีกา (บาลี)	= มธฺสารตถทีปนีฎีกา		(ภาษาบาลี)

ฎีกาปกรณ์วิเสส

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
เนตติฎีกา (บาลี)	= เนตติฎีกา		(ภาษาบาลี)
เนตติวิ. (บาลี)	= เนตติวิภาวินี		(ภาษาบาลี)
มิลินท.ฎีกา (บาลี)	= มธฺรตฺถปกาสิณี	มิลินทปญฺหฎีกา	(ภาษาบาลี)
วิสุทฺธิ.ฎีกา (บาลี)	= ปรมตฺถมญฺจุสา	วิสุทฺธิมคฺคมหาฎีกา	(ภาษาบาลี)
วิสุทฺธิ.ฎีกา (ไทย)	= ปรมัตถมญฺจุสา	วิสุทฺธิมรรคมหาฎีกา	(ภาษาไทย)
อภิ.วตารฎีกา (บาลี)	= อภิธมฺมตถวิภาสิณี	อภิธมฺมวตารฎีกา	(ภาษาบาลี)
วิภาวินี. (บาลี)	= อภิธมฺมตถวิภาวินีฎีกา		(ภาษาบาลี)
วิภาวินี. (ไทย)	= อภิธมฺมตถวิภาวินีฎีกา		(ภาษาไทย)

๒. คำอธิบายคำย่อในภาษาอังกฤษ

บัญชีคำย่อที่สำคัญเกี่ยวกับภาษาอังกฤษ

คำย่อ	คำเต็ม	ความหมาย	หมายเหตุ
chap.	chapter	บทที่	พหูพจน์ใช้ chaps.
	cited by	กล่าวถึงใน	
	cited in	อ้างใน	
	citing	กล่าวจาก	

col.	column	คอลัมน์	พหูพจน์ใช้ cols.
comp.	compiler	ผู้รวบรวม	พหูพจน์ใช้ comps.
ed.	editor	บรรณาธิการ, ผู้จัดพิมพ์	พหูพจน์ใช้ eds.
	edited by	จัดพิมพ์โดย	
et.al.	and other	และคณะ, และคนอื่น ๆ	
etc.	et cetera	และอื่น ๆ อีก	
ibid.	ibidem	เรื่องเดียวกัน ต่างหน้ากัน	
llus.	illustrator	ผู้วาดภาพประกอบ	
illus. by	illustrated by	จัดพิมพ์โดย	
loc.cit.	loco citato	อ้างแล้ว (หมายถึง เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน)	
n.d.	no date	ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์	ภาษาไทยใช้ ม.ป.ป.
n.p.	no place	ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์	ภาษาไทยใช้ ม.ป.ท.
no. (s)	number(s)	ฉบับที่	
p.	page	หน้า	พหูพจน์ใช้ pp.
par.	paragraph	ย่อหน้า	พหูพจน์ใช้ pars.
pt.	part	ส่วนที่	พหูพจน์ใช้ pts.
	quoted in	อ้างใน	
	quoting	อ้างจาก	
rev.	revised (by)	แก้ไข ใช้กับฉบับพิมพ์ที่มีการแก้ไข เช่น rev.ed.	
sec.	section	ตอนที่	พหูพจน์ใช้ secs.
tr.	translator	ผู้แปล	
tr. by	translated by	แปลโดย	
vol.	volume	เล่มที่	พหูพจน์ใช้ vols.

บรรณานุกรม (ชั่วคราว)

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรณัฐเตปิฎก ปี ๒๕๒๕. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

_____. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย

ราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. ปกรณวิเสศภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ

ราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

_____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ

ราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

(๒) ดุษฎีนิพนธ์/วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์:

(๓) รายงานวิจัย:

(๔) บทความ:

(๕) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่และเอกสารอื่น ๆ:

(๖) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

(๗) สัมภาษณ์/สนทนากลุ่ม:

๒. ภาษาอังกฤษ

1. Primary Sources

2. Secondary Sources

(I) Books:

(II) Articles:

(IV) Electronics:

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

พิมพ์ชื่อภาคผนวก

๑. รายละเอียด

๒. รายละเอียด

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ ฉายา/นามสกุล :
 วัน เดือน ปีเกิด :
 ภูมิลำเนาที่เกิด :
 การศึกษา :
 ประสบการณ์การทำงาน :
 ผลงานทางวิชาการ :
 ตำแหน่งทางวิชาการ (ถ้ามี) :
 อุปสมบท :
 สังกัด :
 ตำแหน่ง :
 ปีที่เข้าศึกษา : ปีการศึกษา
 ปีที่สำเร็จการศึกษา : ปีการศึกษา
 ที่อยู่ปัจจุบัน